

CÍRKEV A JEJÍ TEOLOGOVÉ

Tento článek může posloužit jako obecnější závěr předchozího tematického bloku, třebaže byl napsán už dříve. Autor je profesorem fundamentální teologie a pojednává o otázce, která patří do jeho odborné kompetence. Čtenáře nesmí zmást příjemně čtivá dikce popularizujícího sdělení. Teprve opravdu studijním zvládnutím některých zhuštěných informací si lze ujasnit východiska pro hodnocení sporů v církvi. Jde skutečně o mnohem víc, než „aby se kněží mezi sebou nehádali“. – Upozornění na „učitelský úřad teologie“ (možná trochu příliš důrazné) je opřeno o to, že už v Novém zákoně patřili do tehdejší struktury církevních služeb také „učitelé“, zřejmě víc než pouzí doslovní tlumočníci formulí. Současná teologie se na tuto tradici odvolává, aby obhájila své samostatné, na současné úrovni především badatelsko–kritické poslání. Nesmí to ovšem vyvolat zdání, že snad hierarchie učitelský úkol nemá. Má a vždycky měla, formou vrcholného hlásání i střežení podstaty učení. V tom smyslu je teologie podřízena biskupskému magisteriu. To však má – z povahy věci – morální povinnost nepřehlížet výtěžky, ale ani vážné otázky teologická vědy, nemá-li riskovat škody pro víru. A zde být na stráži patří do „učitelského“ úkolu teologů.

Říci něco k tématu „církve a její teologové“ je přinejmenším na první pohled trochu trapná úloha. Člověk má skoro dojem, jako by měl mluvit o sporech ve vlastní rodině a to nedělá nikdo rád, zvláště když ví, že to není jen přechodná bouřka, ale trvalý stav.

O vztahu církve k „jejím“ teologem a vztahu teologů k „jejich“ církvi jsme v poslední době jen zřídka slyšeli něco potěšujícího, leda jednu v zásadě potěšující věc: že se z mlčící církve stala živá církev, v níž se opět zápolí o věčné otázky, až třeba létají třísky. V každém případě slyšíme spíše zprávy o vnitřních problémech, třenicích a sporech mezi církví a jejími teology. Občas můžeme i zdáli pozorovat, že zase nějaký teolog ztratil kanonickou misi nebo katedru. Občas se zveřejňují i konflikty samotné, takže můžeme bezprostředněji vnímat, jak se spor vede a o co v něm jde. A je známo, že spor pokračuje na všech stranách dále. Tak vznikl obraz rozhádané rodiny nebo rozvráceného manželství, a o tom se nerado mluví.

Je tento obraz správný? Odpovídá skutečnosti? Musíme bez obalu říci, že na vztah církve k teologům nelze při nejlepší vůli pět chvály a že tomu dříve nebylo jinak. O tomto vztahu by bylo daleko snazší napsat skandální kroniku.

Proč tomu tak je? Je to způsobeno selháním zúčastněných, tedy lidskou vinou a nedostatečností? Nebo je příčina v tom, že církve má vůbec narušený vztah k vědě, neboli, jak se domnívá Franz Overbeck a mnozí další, že víra a vědění, náboženství a věda a tím i církve a vědecká teologie jsou neslučitelné a tím i nesmiřitelné protiklady? Nebo tu jsou jiné důvody?

Mnozí se pokoušejí vniknout do tohoto problému z lidské nebo mravní strany. Říká se: neškodilo by více tolerance a moudrosti, také skromnosti a zdrženlivosti na obou stranách. Tím bychom se vyhnuli mnoha hněvům a mnohému pohoršení. To je jistě pravda.

Je však třeba také vidět, že v mnoha sporech nejde jen o lidské nedostatky nebo osobní zavinění zúčastněných osob. Pro osobní a morální hodnocení mluví sice mnoho politováníhodných skutečností, ale přesto je tento pohled příliš povrchní. Nejde také jen o to, že všude tam, kde lidé společně žijí a společně pracují, vystupují i napětí a protiklady, že tomu v církvi není jinak a že by se napětí a protiklady měly zpracovávat slušným způsobem. To sice také. Ale nevystihuje to onu zvláštní polohu, jež je prostě dána tam, kde církev a její teologové zápolí o pravdu a poznání, a to z povahy věci.

Zcela chybné je přicházet s paušálními podezřeními a třídními předsudky, např. prezentovat zástupce oficiální církve jako strnulé byrokraty a zástupce represivního systému (jimiž ovšem také někdy jsou) a teology jako čisté muže ducha a služebníky pravdy (jimiž ovšem také někdy jsou) – nebo naopak: prohlašovat teology za vzpurné intelektuály a domýšlivé specialisty, jimž chybí živá víra a láska k církvi, zatímco církevní činitelé mají nevděčný úkol starat se o klid a pořádek a chránit lid. Před problematickými výmysly teologů – atp. Podobné předhůzky jsou často hloupé a nespravedlivé: k věcnému řešení problému nijak nepřispívají.

Poněkud blíže k jádru věci se dostáváme, ptáme-li se po vztahu církve k vědě a zvláště po významu teologické vědy pro církev. Teoreticky lze tuto otázku zodpovědět snadno. Církev často prohlašuje, že je přítelkyní vědy a podporuje ji. Případ Galilei se pokládá za politováníhodný přehmat, případ Savonarolův a podobné případy rovněž, a to i tehdy, když se hromadí, jak tomu bylo v minulém století a počátkem našeho století. Věda, především teologická věda, se považuje za jeden ze sedmi darů Ducha svatého, vedle rozumu a moudrosti a jiných krásných darů. To si připomínáme přinejmenším jednou do roka, o svatodušních svátcích, kdy o tom zpíváme písně. Mimo tyto slavnostní souvislosti to však někdy vypadá tak, jako by věda, především jistý druh teologické vědy, byla jedním z darů ďáblových. To je především tam, kde se teologie odváží kriticky vystoupit vůči učitelskému úřadu a když si činí nárok na samostatnou roli v církvi.

Můžeme to zřetelně pozorovat už na jazykovém úzu. Mluví-li se někde o „učitelském úřadu“ církve, pak se bezděčně myslí úřad biskupsky nebo papežský. Že by mohl být skutečný „teologický“ učitelský úřad, učitelský úřad teologie v církvi a pro církev, to se téměř přehlíží. Dříve byl učitelský úřad věcí teologie, zatímco biskupové byli kompetentní pro zvěstování víry. Dnes převzali učitelský úřad zcela biskupové a papež. Záleží na jejich úvaze, zda použijí výsledků teologického bádání nebo ne. V tomto pohledu jsou teologové jen pomocníky učitelského úřadu: teologie je pouhý přidavač, jemuž se má za zlé, když se kriticky postaví vůči mistrovi. Je překvapivé, jak se upevnila představa, že „dobrý“ teolog by vlastně neměl mít žádné spory s církevním učitelským úřadem. Přímo skličující však je, když zjišťujeme, jak velké propast vznikla mezi teologickou vědou a církevní praxí.

Tento stav věcí má různé důvody. Teologové sami na tom nejsou bez viny. Uzavřeli se do slonovinové věže své vědeckosti, aby ušli těžkostem s církevním vedením. Zapomněli na závažnost své práce pro praxi, aby mohli žít tím nerušeněji v umělých světech spekulace. Zaměnili církevnost s konformitou, nebo – což bylo ještě škodlivější – vědeckost s nonkonformismem. Nepokoušeli se uvádět do své vědy vlastní kázeň a za vývěskou vědeckosti pěstovali často jen žurnalismus nebo

soukromou církevní politiku. Obětovali pravdu, jak se to teď jeví vědeckému vědomí a svědomí, jiným zájmům. Podlehli pokušení být raději mazlíčky úřadu a systému. Seznam jejich hříchů by mohl být dlouhý. Lepší však je, ptát se po hlubších příčinách, z nichž pramení dnešní těžkosti.

Teologická věda a církevní zvěstování

Tyto příčiny spočívají částečně ve vnitřním vývoji teologie a v úkolech, jež jí z tohoto vývoje nově vplynuly. Byla-li dříve podle své vnitřní podstaty jakousi zbožnou intelektuální meditací, již se víra snažila lépe pochopit sebe samu, pak se postupně stávala „vědou víry“, v níž nešlo jen o to dobrat se poznání z víry a pro víru, ale i *poznání o víře*. To znamená i kritickou distanci. Kritickou distanci ne jako existenciální distancovanost od víry, ale jako ochotu víry kriticky pozorovat sebe samu a poměřovat se mírou, jež je jí předložena. Víra není měřítkem všech věcí, i když si to náboženský člověk naivně a instinktivně přeje. A teolog není mírou víry. Mírou víry je Boží slovo, ale teolog, který je sám věřící, má úkol kriticky kontrolovat konkrétní projevy víry a konfrontovat je s touto mírou – a to argumentativním způsobem.

S tímto chápáním úkolů teologie vyvstaly i některé z problémů, jež má církev se „svými“ teology. Nevidíme-li tyto proměny a změny, nemůžeme správně pochopit, proč teologie ke splnění svého úkolu potřebuje zvláštní svobodu – svobodu v církvi a v nutném případě i kus dále od církve, je-li objetí příliš těsné a dusivé – a proč mezi církvi a teologií musí být i protiklady a konflikty. V podstatě jde hlavně o otázku, patří-li teologická práce přímo ke zvěstovací činnosti církve nebo ne. Tedy ne o otázku, patří-li teologie k církvi, nebo má-li význam pro církev a její zvěstovatelské poslání. To je dnes samozřejmost. Proto církev také mluví o „svých“ teologiích a oni si to nechávají líbit, protože tak chápou své povolání i svou vědu.

Problémy nastávají tam, kde se sounáležitost začíná chápat jednostranný nebo spíše mylně jako vztah vlastnění a používání, a kde se teologii upírá samostatnost, kterou potřebuje ke své práci právě tehdy, když chce plnit svůj úkol v církvi a pro církev. Teologové jako osoby a jako věřící podléhají sice církevnímu vedení jako každý jiný člen církve, rozhodně v oblasti veřejného života církve. O tom nemůže být žádné pochyby. Často se však požaduje totéž i pokud jde o jejich teologickou práci. Tvrdí se, že teologie musí pro svou přináležitost k církvi strpět, aby byla i ve své vnitřní oblasti – tedy v bádání a vyučování – přidržována k faktickému souhlasu s „církví“ a jednání ve smyslu „církevním“.

Srozumitelně řečeno to znamená: je třeba na ni stále dozírat, řídit ji a učinit ji poddajným nástrojem církevního úřadu, který vede celek a odpovídá za něj. Zdůvodňuje se to především vnitrocírkevní funkcí teologie. Teologická práce se pokládá za část církevního zvěstování. Každý teolog musí pro svou práci přece mít formální církevní pověření, kanonickou misi – katechetka na obecné škole stejně jako farář na obecné škole nebo profesor na univerzitě. Pro zvěstování však platí vlastní předpisy. Je to úkol církve a kompetentní osobou pro tento úkol je především oficiální církev v osobě biskupa. Biskupové mají úkol chránit čistotu evangelia a bdít nad ní.

Že v církvi a především v jejím zvěstování musí být pořádek, to chápe každý, nemůže mít každý právo říkat jménem církve to, co by právě rád. Ten, kdo jde v neděli do kostela, aby tam poslouchal kázání, nebo kdo pošle své dítě na výuku náboženství,

má mít také záruku, že nebude zatěžován soukromými názory kazatele nebo učitele náboženství, ale že se mu bude sdělovat víra církve. Tím se nevylučuje, že všichni, kdo zvěstování konají – faráře a biskupy nevyjímaje – musejí mít právo na soukromé mínění a že v procesu vytváření mínění musí vládnout svoboda projevu, i když není vždycky lehké rozlišit řeč jménem církve od řeči vlastním jménem.

Jak je tomu teď s teologií? Kdo je teolog? Toto slovo se neuzívá vždy ve stejném významu. Mluví-li se o teologiích všeobecně, myslí se nejdříve na ty, kdo teologii studovali a potřebují ji k výkonu svého povolání. To jsou katecheti a učitelé stejně jako faráři a biskupové. Ti všichni teologii potřebují jako předpoklad a základ své práce. Vedle toho jsou tu však lidé, kteří nejsou činní (nebo nejsou výlučně činní) v praxi zvěstování, ale v teologickém bádání. Mluví-li se o obtížném vztahu mezi církví a „jejími“ teology, pak je to zpravidla tato skupina odborníků. Přesněji vzato se tu nejedná ani tak o osoby, jako o to, za čím tyto osoby stojí, totiž o teologickou vědu.

Skutečnou obtíží tu vlastně není vztah církve k jejím teologům (třebaže i tady je dost problémů), nýbrž vztah církve – církve jako instituce i církve jako obce – k teologické vědě. Protože buď je teologická věda částí církevního zvěstování, a pak není svobodná a nemůže být svobodná, ale musí podléhat odpovědnému vedení církve. Nebo je ve svém bádání a výuce svobodná, ale pak její učení není částí církevní nauky, nýbrž vědecké činnosti, která pro církev nicméně musí mít význam jako každá jiná věda. Tuto alternativu musíme mít stále jasně před očima, máme-li chápat těžkosti, jež zatěžují vztah církve k teologii. V zásadě tu dnes zápasí různá pojetí. Někteří chápou teologickou práci jako část církevního zvěstování, vymezují jí tedy bezprostředně vnitrocírkevní význam, za to však vyžadují kontrolu a poslušnost. Jiní požadují právo na vlastní účty nebo účty jménem teologie, která se kontroluje sama.

Chybí nám dnes takové řešení problému, v němž by teologie v bádání a vyučování mohla být svobodná a *současně* byla životně důležitou realizací církve. „Svoboda“ přitom neznamená něco jako zvláštní práva a privilegia teologů, nebo libovůle a svoboda od víry a církve, nebo svoboda od poslušnosti z víry, ale právě naopak svoboda a odvaha víry zcela se spolehnout na vědu víry, což přináší nový typ vazby a poslušnosti, totiž poslušnosti vůči vědeckému svědomí pravdy, a to znamená ochotu sklonit se před argumenty. Právě v náboženské oblasti se vyžaduje vysoká míra disciplíny, je tu třeba odříkat se oblíbených přesvědčení, síle argumentů vystavit i přesvědčení víry nebo to, co se za ně vydává.

Snad právě toto je na nové teologii převratné od té doby, co se už nechápe jako prostá a zbožná intelektuální meditace, nýbrž jako věda: že se neúprosně snaží nahradit vnější autoritu nebo výchovné působení argumentem. Ne v církvi, nýbrž ve vědě. V církvi má a smí vládnout autorita, pokud musí být vláda, ale ve vědě jen argument. Rozlišujeme-li pečlivě obojí, pak mohou obě chladně existovat a nebudou se zraňovat. Snažíme-li se však obojí spojit, jak tomu je v církvi, která přijímá teologii, a v teologii, která přijímá církev, pak začínají problémy. Jednoduché a hladké řešení tu nikdy nebude. Problémy jsou dány už tím, že nosné prvky jsou ve vzájemném napětí: poznání a víra, náboženství a věda. Nemůžeme a nechceme převádět víru na vědění nebo vědění na víru, ale mají-li obě smysl a prosazují-li obě vlastní ráz, je tu možný jen vzájemný zápas. Pro tento zápas musejí platit pravidla hry, jež jsou přiměřená důstojnosti věci.

Napětím obtěžkaný stav mezi církví a mnoha jejími teology musíme chápat právě z tohoto hlediska. Nesmíme se snažit za každou cenu vyhnout každému napětí a každému konfliktu, ale ve věrnosti svému povolání konat službu, k níž jsme zde – každý na svém místě. Církev, v níž by vládli teologové, by snad byla ještě horší než církev, v níž dělá vědu hierarchie. Můžeme si ozřejmit především na dvou bodech, proč mezi církví a teologií, při vši vnitřní i vnější přináležitosti, je a musí být vztah napětí.

Kritická věda víry

Prvním důvodem tohoto napětí mezi církví a teologií jsou úkoly, jež má teologie vůči církvi plnit. Teologie, je věda víry. Pracuje z víry a pro víru. Víra sama je naší odpovědí na zvěst evangelia. Ten, kdo skutečně věří, staví svůj život na slově evangelia. Víra je síla, jíž jsme silní z toho, který překonal strach a smrt. Víra je však také světlo. Nechce vést ke slepé závislosti, což by také mohla, ale k chápání a rozumění. Víra má sama v sobě protikladnou tendenci. Na jedné straně víra není vědění, na druhé straně je to chápání. Na jedné straně odvážný čin, na druhé straně pevná jistota. Víra může být velmi osvícená, právě proto, že na ní závisí tak mnohé věci našeho života. Může ztuhnout do nepravé jistoty, především tam, kde se obává, že je v nebezpečí. Snadno se pak stane slepým fanatismem, který předehrává sílu tam, kde vládne nejistota. Nebo se může stát pověrou, která si předměty své víry svévolně uvádí v soulad po svém. Nebo se uzavře do sebe a už s ní není možné mluvit.

Věřící člověk o těchto nebezpečích ví. Proto uvádí do pohybu proces, který má sloužit vyjasnění i intelektuálnímu pročištění víry. Tento proces, v němž víra bojuje sama o sebe, vede k teologii. Taková teologie je sama o sobě věcí každého věřícího. Každý věřící musí mít zájem na tom, aby si uměl poměřit smysl a význam víry. Chce vědět, čemu věří, proč věří, komu věří, a co si nezasluhuje víry. Toto teoretické obírání se vírou, jejím základem a smyslem, jejím obsahem a podobou, vytváří podstatu teologie. A v té míře, v níž se toto uvažování neubírá podle osobního zdání, ale v řádu *podle vědeckých pravidel*, se teologie stává vědou. Vědecké myšlení je takové myšlení, jež se podrobuje vnitřní disciplíně nalézání pravdy, jež musí být zvnějšku ověřitelné, a sledovatelné. Vědecké teologie tak potřebuje nějakou míru vnější svobody, aby mohla rozvinout svou vnitřní disciplínu a uplatnit ji. Tuto svobodu lze zneužít tak jako všechno mezi nebem a zemí, a tomu je třeba předem čelit v neposlední řadě tím, že se stanoví přiměřená pravidla pro zvládání konfliktů.

Bez toho, co dnes nazýváme svobodou bádání a učení ve vědě, by nemohla teologie být ani oním jen relativně nezávislým partnerem, kterého víra a církve potřebují. Jednak je i teologie výtvorem víry a církve a v nich má svá bytí i podstatu. Na druhé straně ji však nelze činit hladkým nástrojem sebepotvrzení. Musí sloužit věci víry svou samostatnou odpovědností, což konkrétně znamená, že se musí podejmout kritické funkce. K tomu nemá a nepotřebuje mít žádné vedoucí funkce. Je jím nástrojem je slovo, její zbraní argument. Ale kritickým partnerem, jemuž se nemá nasazovat náhubek prostomyslnosti, musí být, a to právě pro ty, jimž v oblasti závazného zvěstování a praxe přísluší rozhodovat. Teologie však nesplní svou kritickou úlohu tím, že se bude snažit hrát charismatický nebo profetický úřad strážce.

Proroci a charismatici jsou také potřební, ale rostou jinde. V teologii nejde o volného ducha proroků, ale o vědecky opodstatněnou řeč a její možnou kritickou funkci.

Spor s nevírou

S tím souvisí i druhý bod. Víra je ze své povahy prostým základním postojem. Ježíš srovnává věřící s dětmi. Teologie je však komplikovaná. Ze všeho nebo skoro ze všeho dělá problém. Teologové se jeví jako lidé, kteří víru intelektuálně rozkládají a zbavují ji její síly, její bezprostřednosti a prostoty. K tomu přistupuje další problém. Když se v minulých létech stará budova nauky hluboce otřásala, když byla odváta jistota, kterou zaručovala ve své přísné spolehlivosti, pak – zdá se – má na tom natřesenou míru viny právě teologie. Nevnesla právě ona ducha pochybnosti do svatyně? Nezkomplikovala věci? Nezpůsobila právě ona propast mezi praxí a teorií?

Proti těmto předhůzkám lze těžko něco namítat. Jsou oprávněné. Můžeme se jen snažit pochopit, proč k tomu došlo, a pak pochopit, že tomu nemůže být jinak. Má-li totiž teologie úkol nejen uvnitř, ve vnitřním prostoru víry a církve, ale i venku, vzhledem ke světu – a to znamená: k jinak myslícím, k jinak věřícím, k těm, kdo se tážou, kdo pochybují, kdo víru nemají – pak *se musí vystavit skutečnosti tohoto světa*. Tato skutečnost není ani jednoduchá, ani neškodná. Dělá nebo dělala velmi mnoho proto, aby křesťanskou víru zproblematizovala, převedla ji na iluzi, podvod, klam nebo něco takového.

Nemůže-li se víra sama vzdát misionářského sebepochopení, pak musí hledat a vést dialog s nevírou a s nevěřícím rozumem a jeho argumenty. Tento dialog je spor na život a na smrt v intelektuální oblasti. Vyžaduje svou daň a má své zákony. Strhuje zúčastněné do stále komplikovanějších souvislostí. To má za následek, že souvislost mezi prostou vírou a komplikovaností teologie je už často sotva poznat. Teologie se odcizuje. Dále to má za následek, že teologický proces jde stále dál a bere na sebe odcizující otevřenost a vystavenost.

Jsou jen tři možnosti. Buď svět nevíry potlačit – a to byla cesta inkvizice, bludné cesta, po níž už jít nechceme a nemůžeme. Nebo se tento svět ignoruje a nebere se na vědomí. To by byla cesta do ghetta. Teologie by se pak zabývala jen vnitřní architekturou. Víra by pak skomírala na endogamii a úbytě. Nebo se víra postaví světu nevíry i na poli duchovního střetání a v teologii si k tomu vytvoří nástroj. To je třetí a vposledku jediná možnost. Zaplatíme za ni příslušnou cenu, ale přinese i příslušný zisk. Tak stojí teologie, právě tehdy, chce-li plnit svůj úkol, jakoby mezi frontami – uvnitř i venku. To z ní činí rušitele a ohnisko napětí, ale biblicky by se snad dalo říci, že je to způsob, jak být kvasem a solí. (–)

Max Seckler (1978)

Víra není návod, podle něhož se denně sytíme a ospravedlňujeme; je daleko spíše věčný hlad, který nás udržuje v bdění.

Edward Schaper

Náboženská zkušenost není totožná s blouznivým nadšením nebo s nekontrolovatelným, neformulovaným a požitkářsky (ne)zbožným sebecitem. Kdo se ohlíží, jak by si náboženskou zkušenost přivlastnil, nedokáže ji uchopit, protože je nepolapitelná; uniká mu právě tam, kde je její podstata.

Karl Lehmann